

เกร็ด “กัญชา” ในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน

ดร.สุนทร คำยอด

อาจารย์ คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ภาพที่ 1 พลลิงหัน สูป และเมากัญชา ภาพจิตรกรรมฝาผนังระเบียงวัดศรีรัตนศาสตร์ดาราม
ห้องที่ 53 ตอนหนุมานอาสาอมพลับพลา และไมยราพสะกดทัพ

เกริ่นนำ

ท่ามกลางกระแสสังคมที่ได้เรียกร้องให้รัฐบาลพิจารณาถอด “กัญชา” ออกจากยาเสพติดให้โทษประเภทที่ 5 ตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พุทธศักราช 2522 เป็นกฎหมายที่สืบเนื่องมาจาก “พระราชบัญญัติกัญชา” พุทธศักราช 2477 ในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลในยุคนั้นยังเขียนด้วยคำว่า “กัญชา” แล้วจึงมาปรับเป็น “กัญชา” ภายหลังหากนับเนื่องจนถึงปัจจุบัน(พ.ศ.2561) กัญชา ได้ถูกนิยามให้เป็นยาเสพติดให้โทษมาเป็นเวลา 84 ปี ประเด็นดังกล่าวเป็นสิ่งที่น่าสนใจหากประเทศไทยสามารถ “ปลดล็อกกัญชา” จากยาเสพติดสู่พืชสมุนไพรนับได้ว่าเป็นการถือกำเนิดใหม่ของกัญชาจากผู้ร้ายตามกฎหมาย เป็นพืชเศรษฐกิจที่ช่วยชีวิตคนด้วยกฎหมายเช่นกัน เรื่องนี้จะมีผลอย่างไรคงต้องติดตามกันต่อไป หากบทความนี้จะชี้ชวนให้มองกัญชาจากวรรณคดีไทย เรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพื้นถิ่นอีกทั้งได้รับการยกย่องตามพระราชบัญญัติวรรณคดีสโมสรในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าเป็นยอดของหนังสือประเภทกลอนเสภา ว่ามีมุมมองต่อพืชกัญชา และผู้บริโภคนกัญชาอย่างไร

“ไม่เล่นเบี้ยกินเหล้าเมาก็งูชา” พฤติกรรมต้องห้ามของชนชั้นผู้ดีตระกูลพิศยาม

กัญชา เป็นพืชที่ชาวบ้านร้านถิ่นนิยมปลูกนำมาบริโภคกันโดยทั่วไป ในอดีตไม่มีข้อกำหนดที่ห้ามปรามการปลูกกัญชาเพื่อจำหน่ายก็เป็นเรื่องปกติ หากพฤติกรรมดังกล่าวถือได้ว่าเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมในชนชั้นผู้ดีตระกูลพิศยาม ที่มองว่า กัญชาคือยาเมฆาชนิดหนึ่ง ที่ผู้เขียนกล่าวว่าเป็นพฤติกรรมต้องห้าม เนื่องจากวรรณกรรมของราชสำนักจงใจที่จะไม่กล่าวถึงกัญชา ทั้ง ๆ ที่เป็นพฤติกรรมของคนทั่วไป หากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนพบร่องรอยทางความคิดของชนชั้นผู้ดีในตอนปลายแก้วแต่งงานกับนางพิม ดังบทกลอนที่ว่า

๑ ศรีประจันต์ได้ฟังทางหัวเราะ	จำเพาะจะม้ออ้อมค้อมว่า
เราก้เป็นเพื่อนบ้านกันนานมา	ลูกข้าข้าจะหวังไว้ทำไม
ถึงยากจนอย่างไรก็ไม่ว่า	แต่พริ้งขัดหลังมาจะยกให้
อุตส่าห์ทำมาหากินไป	รู้ทำรู้ได้ด้วยง่ายตาย
ถึงเงินทองเป็นของพ่อแม่ให้	ไม่รู้รักษาไว้ก็ฉิบหาย
ดูจะขอลาความท่านยาย	ลูกชายนั้นตีถ้อยอย่างไร
ไม่เล่นเบี้ยกินเหล้าเมาก็งูชา	ฝืนฝามันสูบบ้างฤไม่
จะสูงต่ำดำขาวสักคราวใคร	ดูยังไม่เห็นแก่ตาว่าตามจริง ๆ

(ขุนช้างขุนแผน ตอนปลายแก้วแต่งงานกับนางพิม)

จากบทกลอนข้างต้นเป็นบทเจรจาระหว่างผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายคือ ฝ่ายปลายแก้วและนางพิม หนึ่งในคำถ้อยที่จะนิยามว่าผู้ชายจะเป็นคนดีหรือไม่ การบริโภคกัญชาก็เป็นพฤติกรรมหนึ่งที่เข้าลักษณะต้องห้าม เช่นเดียวกับ การพนัน กินเหล้า และสูบบุหรี่ หากพิจารณาโดยถ่องแท้ว่าเพราะเหตุใดกัญชาจึงถูกนิยามเช่นนั้น อาจมองได้ว่า พฤติกรรมเหล่านั้นเป็นเหตุที่ทำให้ “ฉิบหาย” เนื่องจากไม่สามารถรักษาทรัพย์ไว้ได้ คนที่มีพฤติกรรมเหล่านี้จึงเป็นคนที่ไม่ทำงาน นิยามว่าไม่ใช่คนขยัน เพราะสังคมในอดีตต้องการแรงงานในภาคการเกษตรตั้งแต่นั้นนางศรีประจันต์จึงกล่าวว่า “ถึงยากจนอย่างไรก็ไม่ว่า แต่พริ้งขัดหลังมาจะยกให้ อุตส่าห์ทำมาหากินไป รู้ทำรู้ได้ด้วยง่ายตาย” ผู้บริโภคกัญชาจึงเป็นพฤติกรรมที่น่ารังเกียจ เนื่องจากจะทำให้เกียจคร้าน และไม่สามารถรักษาทรัพย์ของตระกูลไว้ได้ ไม่ใช่เหตุผลที่ว่ากัญชาเป็นอันตรายต่อสุขภาพแต่อย่างใด ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่ากัญชาเป็นพืชที่น่ารังเกียจในสายตาของชนชั้นผู้ดีตระกูลพิศยาม เนื่องจากปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องกำหนด หากพฤติกรรมดังกล่าวกลับถูกนิยามว่าเป็นเรื่องปกติของชนชั้นไพร่และทาส ถือเป็นเรื่องปกติที่คนกลุ่มนี้จะบริโภคกัญชา ดังบทกลอนจากตอน ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างได้นางแก้วกิริยา ที่ว่า

“ขับพรายร้ายเวทสะกดคน	นอนกรนหลับเพื่อมะเมอฝืน
ลิมกลอนถอนถอดตลอดกัน	ซักสีหมอกฝั้นผยองมา
เกลื่อนกล่นคนนั่งระวังบ้าน	ชมซานโงกหงับไม่เงยหน้า
ที่ทำการถือขวานยืนจังกา	ผ่าถูกดินปุบปุบหลับกรน
ที่หุงข้าวเผาปลาอังคาเตา	หลงเอาฝาละมีเข้าจี้กัน
งุบหัวลงนอนไม่ร้อนรน	ปากบ่นอุ้อ้าหลับตาเซอะ
หลงปลุกเพื่อนกันหันกัญชา	มือเซ็ดขี้ตาอยู่จำเปราะอะ
หม้อข้าวเดือดและแพะพะอะ	นั่งเงอะหงายแขนแอนหลับไป”

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างได้นางแก้วกิริยา)

จากกลอนข้างตอนได้กล่าวถึงขุนแผนที่ใช้คาถาสะกดบ่าวไพร่ในเรือนขุนช้าง และบ่าวไพร่ส่วนหนึ่งเคลิบเคลิ้มด้วยอำนาจแห่งคาถาจนหลงปลุกเพื่อให้มาหั่นกัญชา ดังนั้นการให้ภาพลักษณ์ของผู้บริโภคนกัญชาจะทำให้เราเข้าใจชนชั้นในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นผ่านการบริโภคนกัญชาเป็นพืชต้องห้ามของผู้ดี แต่เป็นพฤติกรรมปกติของบ่าวไพร่ อาจกล่าวได้ว่ากัญชาเป็นเครื่องกำหนดชนชั้นของคนในยุคนั้นได้เช่นกัน เช่นเดียวกับตอนพระไวยถูกเสน่ห์ ที่อ้ายทิดขึ้นมารายงานเรื่องนางศรีมาลา ดังบทกลอนที่ว่า

“ครานั้นจึงท่นพระพิจิตร	เห็นอ้ายทิดขึ้นมาทำหน้าที่
แก้ว่าน่าเขียนสักแปดร้อย	ดูโคลนคล้อยข้างพาขึ้นมาละ
นี่อะไรในอุ้งอ้าวตุ้งก่า	อ้ายทิดสูบกัญชาจนตาเประ
มันช่างเมายังคำทำหย่าเยอะ	นี่เที่ยวเซอะมาทำไมไอ้ซึก
ทำไมมึงจึงไม่อยู่กับมูลนาย	มึงมาเที่ยวขโมยควายหมายสนุก
เขาจับได้ฤหวนำหน้าทุกซ์	ให้เขาเอาเข้าคุกสาแก่ใจ ๆ”

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพระไวยถูกเสน่ห์)

จากข้อความข้างต้นยังเป็นการตอกย้ำว่าการบริโภคนกัญชาเป็นพฤติกรรมของบ่าวไพร่คือ “อ้ายทิด” ที่พกถุงย่ามที่มี “หม้อตุ้งก่า” หมายถึง “น. หม้อสูบกัญชาของโบราณ เลียนแบบหม้อสูบยาของชาวอาหรับ” (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554: 2556) ดังนั้น หม้อตุ้งก่าอาจจะหมายถึง มอระกู่ หรือบาระกู่แบบไทยประดิษฐ์นั่นเอง ประเด็นสำคัญคือการสูบกัญชาถูกมองว่าเป็นคนซึก อีกทั้งถูกหมายรวมว่าเป็นโจรขโมยควาย ที่หนีมูลนายออกมาเที่ยวปล้น ดังนั้นด้วยพฤติกรรมของอ้ายทิด และคำพูดของพระพิจิตร ยังเป็นการตอกย้ำซ้ำทวน ว่ากัญชาเป็นเรื่องของชนชั้น และเป็นเรื่องธรรมดาของชายไทยที่จะสูบกัญชาเพราะอ้ายทิดสามารถพกหม้อตุ้งก่าได้อย่างเสรี ซึ่งประเด็นนี้จะกล่าวในหัวข้อถัดไป

ภาพที่ 2 พลึงในกองทัพพระรามสูบกัญชา ภาพจิตรกรรมระเบียงพระวิหารวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ห้องที่ 107 ตอนหนุมานชุกช่องดวงใจเย้ยทศกัณฐ์

จากบทกลอนข้างต้นได้บรรยายการสู้รบกัญชาได้อย่างละเอียดตั้งแต่การหั่นกัญชาด้วยเขียง สู้รบกัญชาด้วยหม้อตุงกำ และการซื้อขายกัญชาของทหารในกองทัพ นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงอาการข้างเคียงของการสู้รบกัญชาที่ต้องการ “ของหวาน” โดยจะพกพุทราทวนไปด้วย อีกทั้งยังเรียกกัญชาว่า “เนื้อ” จากสิ่งทีกล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า กัญชาถือเป็นพืชที่สำคัญในการเดินทัพใช้ผ่อนคลายความเมื่อยล้าของทหาร บางครั้งมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนอย่างไรก็ตามคนสู้รบกัญชาในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนก็เป็นเพียง “ทหารเลว” เป็นภาษาโบราณหมายถึง “(โป) น. พลทหาร.” (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554: 2556) ดังนั้นการสู้รบกัญชาจึงเป็นกิจกรรมของคนชั้นแรงงาน ไม่ใช่คนชั้นมูลนายแต่อย่างใด ยิ่งเป็นการตอกย้ำว่ากัญชาคือพืชต้องห้ามของชนชั้นผู้ดี

กัญชา กับชาติพันธุ์ ความขำขันขวยเขิน

วรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนได้กล่าวถึงตัวละครอีกตัวหนึ่งที่ถูกนำมาผลิตซ้ำคือ “เถรवाद” พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่ ที่ถูกระบุว่าเป็น “ลาว” ซึ่งเป็นคำที่ชาวกรุงเทพฯ ใช้เรียกกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่ถือว่าไม่ใช่พวกเดียวกับตน เถรवादเทียบได้กับสังฆราชเมืองเชียงใหม่ ที่พระเจ้าเชียงใหม่ให้ความเคารพ ยกย่องเป็นอย่างมาก จะเห็นได้จากข้าวของเครื่องใช้ที่ได้รับพระราชทาน และจำนวนเลกวัตที่ให้อยู่รับใช้ ดังบทกลอนตอนหนึ่งที่ว่า

“จะกล่าวถึงเถรवादฉลาดเวท	กระตือรือร้นเชียงอินท์แผ่นดินไหว
แต่รับนางสร้อยฟ้ามาเวียงชัย	เปรียบดังไกรสรราชที่อาจอง
ด้วยเจ้าลาวยกย่องสนองคุณ	มีบุญยิ่งกว่าบรรดาสงฆ์
เป็นที่สังฆราชามลาร่วงศ์	ดำรงวัดพระธาตุมุทราอาราม
ถวายเป็นเครื่องยศอย่างสังฆราช	ตลกบาตรตลาลิปตริพัตยาม
ล้วนปักหลักทองขวางสำอางาม	ขี่เรือม่านคานหามกั้นสัปทน
เจ้าเชียงใหม่ให้ลาวเป็นเลกวัต	เปลี่ยนผลัดเข้าเดือนอยู่เกลื่อนกล่น
สานุศิษย์ใหญ่่น้อยสักร้อยคน	แต่เถรจิว้นั้นเป็นต้นต่างหุดา”

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลาญชุมพลจับแสนท์)

เห็นได้ว่าเถรवादเป็นพระผู้ใหญ่ข้างเชียงใหม่ ที่ลงมาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเพื่อจะมาแก้แค้น เมื่อพลาญชุมพลรู้ข่าว จึงปลอมตัวแล้วนำของมาถวายให้แก่เถรवाद และของที่นำมานั้นก็กัญชา ดังข้อความที่ว่า

“สองแขกเข้าไปนั่งไหว้เถร	ยกของประเคนว่ามะหะหร่า
เถรवादว่ากูไม่รู้คำ	จะเอารำมาให้กูไม่เอา
แขกว่าวันนี้ขึ้นปีใหม่	ฉันทหาของมาให้ชรัวดาเจ้า
เป็นของแขกแปลกมาในสำเภา	ได้ยินเขาโจษกันว่าทันสมัย
ถ้าใครเจ็บไข้ไม่สบาย	มาหารักษาหายไม่เป็นผี
เถรวาอย่าพูดให้เข้าชี้	เอ็งมีอะไรมาให้เรา
สองแขกขยับจับตุงกำ	จำหลิมยัดกัญชาไฟจุดเข้า
สูบคนละจำหลิมทำยิ้มเมา	เถรเถรว่าอะไรข้างในดั่ง
สองแขกว่าข้างในนั้นใส่น้ำ	เถรवादว่ามันทำเป็นอึ้งฉิ่ง
กูจะขอลองรสหมดฤยัง	หยิบไฟแก้กังมาทันใด
สองแขกก็ยัดกัญชาส่ง	เถรชกคอกงไม่ทนได้
แสบคอบเป็นจะตายหงายหน้าไป	กูไม่เอาแล้วอย่าส่งมา”

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลาญชุมพลจับแสนท์)

ข้อความข้างต้นได้กล่าวถึงพलयามปลอมตัวเป็นแขกแล้วเอากัญชาไปให้เถรวาดแล้วบอกว่าเป็นของ
ที่มาจากสำเภา แล้วกล่าวถึงการสูบกัญชาด้วยหม้อตุ๋นที่ตองใส่น้ำไว้ข้างใน เพื่อให้ควันลอยผ่านน้ำขึ้นมาแล้ว
ค่อยสูบ ประเด็นสำคัญมี 2 ข้อ คือเถรวาดถูกนำเสนอให้เป็นตัวตลกโดยให้ภาพพระสงฆ์ที่สูบกัญชา ซึ่งเป็นการ
สร้างภาพลักษณ์ด้านลบให้กับตัวละครที่เป็นคนเชียงใหม่ ซึ่งซ้อนทับกับความเป็น “ลาว” ซึ่งเป็นสิ่งถูกดูหมิ่นถีน
แคลนอยู่เป็นทุนเดิม ประเด็นถัดมาเป็นประเด็นที่น่าสนใจเพราะตัวละครปลอมตัวเป็น “แขกชวา” ดังบทกลอน
ที่ว่า

“ครานั้นพระหมื่นศรีพलयชุมพล	สองคนประนมก้มเกศา
รับสั่งแล้วถวายบังคมลา	กลับมาเคหาด้วยทันใด
ก็คิดกันจัดแจงแต่งตน	สองคนเป็นแขกน้อยใหญ่
ทำที่แขกชวามาอยู่ไทย	สอดใส่สนับเพลาดูเพราะตา”

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพलयชุมพลจับเสน่ห์)

ที่ผู้เขียนกล่าวว่าประเด็นนี้น่าสนใจเพราะ ชื่อกัญชานั้นเป็นคำที่เรารับมาจากภาษาสันสกฤต และรับมา
โดยที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงรูปคำ รูปคำเดิมในภาษาสันสกฤตที่เขียนด้วยอักษรเทวนาครีคือ “गाजा” ถอดเป็นอักษร
โรมันได้ว่า “gañjā” ถอดเป็นภาษาไทย “กัญชา” จากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนอาจพอจะสันนิษฐาน
ได้ว่ากัญชาไม่ใช่พืชพื้นถิ่นของไทยหากเป็นพืชนำเข้ามาโดยใช้เส้นทางการค้า ตรงกับข้อสันนิษฐานถิ่นกำเนิด
ของกัญชาว่าเดิมเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ในเขตอบอุ่นของทวีปเอเชีย สันนิษฐานว่า มีการกระจายทั่วไปบริเวณพื้นที่
ทางตอนใต้ ของแคว้นไซบีเรีย ประเทศเปอร์เซีย ทางตอนเหนือของประเทศอินเดียบริเวณแคว้นแคชเมียร์
และเชิงเขาหิมาลัย จะเห็นได้ว่ากัญชาเป็นพืชที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน และมีนัยสำคัญ
หลายประการทั้งในแง่ของชนชั้น การเดินทาง รวมไปถึงการสร้างความเป็นอื่นให้กับคนล้านนา ตลอดจน
การสนับสนุนข้อสันนิษฐานแหล่งกำเนิดของกัญชา สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นคุณูปการของวรรณกรรมเรื่องขุน
ช้างขุนแผน ที่สะท้อนความเป็นเพชรที่เจิดจรัสทุกยุคทุกสมัย และผู้เขียนหวังว่ากัญชาจะเป็นประโยชน์ต่อ
การรักษาผู้ป่วย หรือทำให้คุณภาพชีวิตของผู้ป่วยในวาระสุดท้ายดีขึ้น ก็สมควรจะเปล่งร่าง เพื่อปลดปล่อย
กัญชาจากผู้ร้ายมาเป็นวีรบุรุษทางการแพทย์อย่างรู้เท่าทัน และเป็นไปด้วยความสุจริตภาพให้เหมาะ
สมกับวุฒิภาวะของสังคมไทยจึงจะเกิดประโยชน์ต่อทุกภาคส่วนอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. (2561). กัญชากับภูมิปัญญาชาวบ้านไทย. สารคดี 34(404): 44-62.

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. (2538). เสภาขุนช้าง-ขุนแผน. กรุงเทพฯ:

องค์การค้าของคุรุสภา.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. กรุงเทพฯ:

ราชบัณฑิตยสถาน.